

Considerații asupra reprezentărilor imagistice de pe toreutica traco-geto-dacică

Some considerations regarding the figurative representations of the thracian-
geto-dacian metal objects
(Summary)

The art of the northern Thracians is one of silver, even though there are some gold pieces (like the gold helmet from Poiana – Coțofenești or some plaques from Craiova). The décor is very rich in anthropomorphic and zoomorphic motifs as well as geometrical ones. Human figures are represented on the helmets, on the foot defenders or on the shields. These figures can stand for either gods or warriors.

Particular for both banks of the Danube, are the scenes depicting the Danubian Rider. The knight is represented in various ways: on his horse, on the throne or sacrificing the ram.

The animal motives include a very large category of real or fantastical beasts. There are solar symbols (the eagle) or chthonic symbols (the snake). An analysis of the archaeological discoveries, will reveal the influence of Scythian, Greek or Eastern, especially Persian art, in this area.

The Thracian-Getaes borrow motives such as the half human half beast from the East, Greeks being the interloper, but the local craftsmen “tamed” these fantastical animals. They are not as frightful as the ones represented on Persians objects.

Legată organic de arta tracilor de la sud, influențată însă și de curente grecești și chiar orientale (scitice, persane), arta geto-dacilor se caracterizează totuși, printr-o originalitate excepțională.

În spațiul nord-dunărean ia naștere o arta de sinteză¹, influențele venite din exterior fiind prelucrate și adaptate realităților și concepțiilor acestei societăți.

Dacă la începutul sec. XX, bazându-se pe doar două obiecte descoperite până atunci (o fibulă cu chip uman și o placă din tezaurul de la Cioara - azi Saliște, jud. Alba), Vasile Pârvan emitea ipoteza că arta geto-dacică ar fi una aniconică, stilul predilect fiind cel geometric², descoperirile arheologice ulterioare au demonstrat că, dimpotrivă, există o artă figurativă antro- și zoomorfă dacică³.

¹ Ștefan Burda, *Tezaure de aur din Romania*, București, 1979, p. 31.

² Ion Horațiu Crișan, *Spiritualitatea geto-dacilor*, București, 1986, p. 215.

³ Ibidem, p.215.

În urma contactului cu vecinii de la nord-est și sud, geto-dacii preiau elemente inovatoare ce se vor concretiza atât în formă dar mai ales în motivistica obiectelor ce vor constitui tezaurele de mai târziu.

Iconografică și simbolică, având semnificații etice⁴, arta traco-getică ridică însă numeroase probleme de interpretare. Începând de la: *de ce traco-getică și nu geto-dacică?* și culminând poate cu *în ce măsură influențează alogeni arta locuitorilor nord-dunăreni?*, se conturează astfel o serie de întrebări cărora cercetătorii au încercat să le găsească răspunsul.

E bine de precizat de la început că majoritatea istoricilor sunt de acord cu împărțirea artei nord-dunărene în două perioade, prima influențând-o în bună măsură pe cea de-a doua. Astfel se conturează etapa traco-getică (sec. V-III î. Hr.) ilustrată prin piese de prestigiu și de harnașament⁵, și o alta, cea geto-dacică (sec. I. î. Hr. – I. d. Hr.) corespunzând epocii clasice a statului dac, caracterizată, în principal, prin obiecte de podoabă.

De asemenea, descoperirile arheologice au demonstrat că atât în prima cât și în cea de-a doua etapă metalul preferat este argintul, obiectele de aur, deși există, ele nu formează o trăsătură dominantă⁶.

Motivistica decorului de pe obiectele descoperite în tezaure sau în morminte «princiare» cu tumul⁷, la o simplă vizualizare, ar putea fi împărțită în două categorii importante: antropomorfă, ilustrată mai ales de reprezentări masculine, și zoomorfă, în rândul căreia putem distinge animale reale (calul - mai ales, mistrețul, șarpele) dar și fantastice (grifonii, cai înaripați), fiind evidentă aici influența mai ales orientală.

Simbolismul motivelor antropomorfe și zoomorfe este deopotrivă controversat. Se pune întrebarea firească ce reprezentau figurile umane de pe piesele de toreutică descoperite. Să fie zei? Sau poate războinici?⁸ Ce figurau oare geții sec.V-III î.Hr. pe coifurile, cnemidele și rhytoanele ulterior îngropate? Sunt ele scene sacre sau profane?

În acest sens se conturează două direcții de interpretare:

1. prima cale ar fi aceea religioasă conform căreia atât reprezentările umane cât și cele animale ar trimite spre o divinitate, tricii și implicit traco-dacii inspirându-se din arta religioasă grecească⁹.
2. altă direcție susține ideea cum că imaginile umane ar fi de fapt războinici, reprezentanți ai aristocrației locale văzuți în activitățile lor sacre și profane. În această privință, susține categoric Radu Florescu, traco-geții s-ar fi inspirat din arta scitică, adaptând pentru întreg arealul locuit de ei, scene în care figurează eroul sau războinicul în cadrul activităților cotidiene (la vânat sau plecând la vânătoare) sau solemne (aducând *paos*?¹⁰, sacrificând berbecul)¹¹. Mai mult decât atât, pe toreutica traco-getică apar arme ofensive ce ar putea trimite într-

⁴ Radu Florescu, *Arta dacilor*, București, 1968, p. 13.

⁵ vezi Valeriu Sârbus; Gelu Florea, *Imaginar și imagine în Dacia preromană*, Brăila, 1997, p. 8.

⁶ Dumitru Berciu, *Arta traco-getică*, București, 1969, p. 17.

⁷ Ibidem, p.17.

⁸ Ion Horațiu Crișan, *op.cit.*, p. 215.

⁹ Valeriu Sârbus, Gelu Florea, *op. cit.*, p. 57.

¹⁰ la greci zeitățile sunt reprezentate în chip uman.

¹¹ libație = jertfă de lichid în amintirea defuncțiilor.

adevăr spre ipoteza războinicului.

]Pe o cnemidă de la Agighiol sau pe coiful de la Băiceni dar și la sud de Dunăre, în tezaurele de la Letnița sau Lovec, apare un personaj ce ține în mână un arc. Este vorba de un călăreț arcaș¹².

De asemenea, sulița (sau lancea) este des reprezentată pe aceste obiecte. Pe obrazăru din stanga al coifului de la Agighiol apare un călăreț care este pe punctul de a arunca lancea¹³. Personajul masculin este reprezentat, cel mai adesea, în două ipostaze: pe cal sau așezat pe tron.

Pe obrăzarele și apărătoarea de ceafă a coifului de la Agighiol, pe cnemida nr.1 de aici, dar și la Letnița, Lovec sau Iakimovo, cu mici diferențe firește este redată aproape aceeași imagine a unui călăreț îmbrăcat în zale, având părul sub formă de cârlionți, cu barbă (dar și imberb), ținând în mâini hățurile și, după caz, lancea sau arcul¹⁴.

Cea de-a doua ipostază surprinde personajul masculin stând pe un scaun cu spătar ținând într-o mână un vultur cu corn iar în cealaltă un rhyton. Alături apare șarpele încolăcit. Aceste imagini întâlnite pe o cnemidă de la Agighiol și pe coiful de la Băiceni par a fi, în opinia lui Ion Horațiu Crișan, reprezentări ale Marelui Zeu ce stăpânește deopotrivă cerul și pământul¹⁵.

O altă imagine întâlnită, de asemenea, pe mai multe obiecte (obrazărele drepte ale coifurilor de la Peretu și Agighiol sau la Rogozen) este aceea a vulturului care ține în cioc un pește și în gheare un iepure¹⁶ fiind posibil o reprezentare a aceluiași Mare Zeu, în chip zoomorf de această dată, ce domină deopotrivă toate elementele: apa (= pește), pământ (= iepure) și aer (= vultur).

În aceeași manieră, reprezentările feminine sunt interpretate ca fiind figuri ale Marii Zeițe. Pe rhytonul de la Poroina Mare (jud. Mehedinți), în partea superioară a obiectului se observă imaginile a patru personaje feminine (de fapt sunt doar două, celelalte fiind copii aproape identice). Să fie aceasta o dublă reprezentare a Marii Zeițe care ține într-o mână un rhyton iar în cealaltă o phială?¹⁷ Sau poate sunt preotese (preoți?) care aduc jertfă de lichid unei divinități?

Figuri feminine apar, de asemenea, în partea superioară a cnemidelor de la Agighiol. Este vorba de personaje având părul redat prin cârlionți și la care rețin atenția ochii migdalați, realizați expresiv. Pupilele, se pare, că au fost încrustate cu o materie perisabilă care a dispărut cu timpul¹⁸.

Însă imaginea caracteristică feminină ce se perpetuează până târziu în epoca regatului este cea a unui chip rotund, buclat, având pomeții proeminenți și părul împărțit în două bucle ce încadrează fața¹⁹.

Pe "fibulele cu mască"²⁰ descoperite la Coadă Malului (jud.Prahova) ca și

¹² Dumitru Berciu, *op. cit.*, p. 47.

¹³ Radu Florescu, *op.cit.*, p. 32.

¹⁴ Ion Horațiu Crișan, *op.cit.*, p. 216.

¹⁵ Valeriu Sârbu, Gelu Florea, *op.cit.*, p. 61.

¹⁶ Ibidem, p. 62.

¹⁷ Manfred Opperman, *Tracii. Între arcul carpatic și Marea Egee*, București, 1988, p. 131.

¹⁸ Dumitru Berciu, *op.cit.*, p. 46.

¹⁹ Valeriu Sârbu ;Gelu Florea, *op.cit.*, p. 61.

²⁰ Liviu Mărghită, *Tezaure de argint dacice*, București, 1976, p. 20.

pe falerele de la Herăstrău (București) este redată în mod clar această figură rotundă cu părul lung până la umeri sugerat prin două bucle²¹.

Cea de-a doua direcție de interpretare infirmă posibilitatea redării unor divinități în chip uman pe toreutică, pornind de la ideea că o societate războinică va alege ca elemente de decor pentru arme și podoabe, pe lângă animale sălbatice, figuri umane reprezentând luptători, eroi²². Astfel sunt interpretate imaginile antropomorfe de pe piesele de paradă descoperite.

Personajul masculin este surprins în activitățile sale profane, la vânătoare sau poate chiar în luptă (îmbrăcat în zale, purtând pe cap o căciulă care ar putea fi coif), fiind pe punctul de a lansa sulița sau având lângă el tolba cu săgeți și ținând în mână un arc. Mai mult chiar, personajul în majestate ar putea fi un element al aristocrației sau un conducător local.

Scena sacrificiului de pe obrazărele coifului de aur de la Poiana-Coțofenești are drept actanți berbecul și acel personaj masculin, curios redat, purtând echipament de luptă (cămașa de zale, coif?). Sacrificiul săvârșit în cinstea unui zeu? Puțin probabil. Cea mai plauzibilă explicație ar fi aceea că personajul este un tânăr aristocrat sau un preot.

La fel ca și scena libației întâlnită, printre altele, chiar pe rhytonul de la Poroina Mare, unde rolul acestui obiect este amplificat de capul de taur (simbol solar) și de scenele de invocare ilustrate pe el²³, sacrificiul are rol inițiativ. Nu întâmplător personajul masculin este redat mereu în două ipostaze: tânăr (imberb) și matur (cu barbă), cu sau fără armură, călare sau în majestate, atacând sau mergând cu calul la pas. Scenele reprezentate sunt, posibil, momentele-cheie ale inițierii²⁴, ale transformării petrecute în funcție de vârstă, sugerată prin redarea sau nu a bărbii. Drumul de la tânărul călare la adultul matur, conducătorul stând pe tron (poziție privilegiată în societate), este lung și presărat cu etape atât de sorginte profană, cât mai ales sacră.

Un rol important îl au ochii. În general, personajul este redat din profil, ochiul este însă privit din față, redat migdalat, disproporționat de mare în raport cu restul feței și a trupului.

De asemenea, pe apărătoarele frontale ale coifurilor sunt lesne de observat cei doi ochi apotropaici având menirea să apere pe purtătorul coifului de forțele malefice. Acești ochi sunt neobișnuit accentuați, exagerat de mari. Ochii sunt hipnotici, sprâncenele fiind redată fantastic răsucite în sus și terminate cu un scurt cârlionț. De pe acestea pornesc alte sprâncene mult mai mici decât primele și care au forma de spirală²⁵.

Un rol important, prin urmare, în arta traco-getică îl are magia nu doar în ceea ce privește reprezentarea acestor ochi protectori dar și în alte scene care presupun impunerea elementului uman în relația cu forțe demonice. Magici sunt ochii supradimensionați, realizați în această manieră tocmai pentru a asigura o cât mai eficace protecție, magice sunt și scenele în care călărețul se aruncă

²¹ Ibidem, p. 20, ar fi vorba nu de un personaj feminin ci de unul masculin imberb, având o bogată coafură.

²² Valeriu Sârbu, Gelu Florea, *op.cit.*, p. 8.

²³ Ibidem, p. 68.

²⁴ Ibidem, p. 63.

²⁵ Dumitru Berciu, *op.cit.*, p. 77.

asupra animalului sălbatic sugerând succesul la vânătoare. Magici, însă în sens malefic, sunt și antropodemonii sau animalele fantastice reprezentate pe piesele de toreutică. Motivistica zoomorfă este amplu redată printr-o serie de animale aparținând atât bestiariului real cât și fantastic. Influențele mai apropiate sau mai îndepărtate sunt vizibile însă când este vorba de reprezentări de combinații ciudate între două sau chiar mai multe ființe.

Animalele gravitează în jurul personajului central, în majoritatea cazurilor masculin, «eroul trac» și sunt prezente în număr atât de mare deoarece însumează, conform lui Valeriu Sârbu și Gelu Florea²⁶, o serie de calități care le fac superioare oamenilor.

Pot trăi în diferite medii (în apă, sub pământ, în aer), au curaj, putere, ferocitate, au unele capacități de a prevesti vremea sau unele cataclisme. Apar cu frecvență covârșitoare anumite animale cum ar fi calul. În zoologia sacră celtică, calul este asociat cu simbolistica solară, benefică²⁷. Animalul are semnificații multiple. Joacă un rol important în credințele funerare fiind un atribut al herosului²⁸. Este în același timp și un simbol al statutului social, bogatul ornament al harnașamentului indicând același aspect.

Calul este redat mereu în mișcare, cu un picior din față ridicat. Nelipsit din viața socială a războinicului, calul se pare că-l insotește și în moarte, relevante în acest sens fiind depunerile de cai în mormintele “princiare” (Agighiol, de pildă). Calul este un nelipsit însoțitor al aristocratului. Îl secondează în viața cotidiană, la război, vânătoare, dar și în mormânt. În lumea pământeană calul sporește viteza și puterile războinicului, în cea de dincolo, animalul îndeplinește rolul de vehicul²⁹. Calul este disproporționat de mic în raport cu călărețul însă este redat sugestiv³⁰. Capetele de cai constituie, de asemenea motivul predilect al aplicelor. Realizate din argint uneori placat cu aur, decupate și ștanțate, aceste aplici înfățișează, uneori stilizat, capete de cai³¹. Cele pătrate (descoperite și în tezaurul de la Craiova) pornesc dintr-un cerc central și au formă de zvastică, altele triunghiulare sunt formate din doar trei capete de cai.

Șarpele, simbol chthonian, este prezent și el în decorul toreuticii traco-getice, motiv ce se perpetuează și mai târziu în arta geto-dacică. Apare, în general, în apropierea elementelor antropomorfe. În tezaurul de la Agighiol, pe prima cnemidă este ilustrat șarpele cu gura deschisă îndreptându-se spre capul calului. Pe cea de-a doua cnemidă un șarpe este încolacit în jurul proeminenței coborând spre un altul cu cap de pasăre. Reptila apare reprezentată și lângă picioarele din spate ale scaunului pe care stă personajul masculin de pe coiful de la Băiceni, de pildă. Tot pe acest coif, pe obrăzarul drept mai precis sunt reprezentați doi șerpi simetrici, scurți, corpul lor terminându-se cu un cap de pasăre privit din profil. În partea superioară a imaginii apare un bucraniu³²,

²⁶ Valeriu Sârbu, Gelu Florea, *op.cit.*, p. 58.

²⁷ Ibidem, p. 51.

²⁸ Manfred Opperman, *op.cit.*, p. 111.

²⁹ Dumitru Berciu, *op.cit.*, p. 41.

³⁰ Valeriu Sârbu, Gelu Florea, *op.cit.*, p. 81.

³¹ Ion Horațiu Crișan, *op.cit.*, p. 221.

³² Petre Alexandrescu, *Însemnări arheologice .Pentru datarea tezaurului de la Băiceni*, în *SCIVA*, 39, 1988, 2, p. 115.

descărnat, de formă triunghiulară ce pare să aibă deasupra o ghirlandă tubulară, întreaga imagine fiind, conform părerii lui Petre Alexandrescu, de inspirație grecească.

Motivul șarpelui își găsește continuitatea în arta statului dac, artă ce se remarcă prin obiecte deosebite de podoabă: fibule, coliere, inele, lanțuri, brățări. Acestea din urmă, mai ales, dar și colierele din argint par să imite forma unui șarpe terminându-se chiar cu capete de reptile. În tezaurul de la Poiana (jud. Gorj) un colier având capetele modelate în formă de cap de șarpe prezintă, spre porțiunea torsionată, un motiv ce imită probabil dunga de culoare închisă existentă pe spatele șarpelui, mai vizibilă la vipera cu corn³³.

Brățările, în general, fie simple sau plurispiralate au extremitățile terminate în formă de cap de reptilă, iar porțiunea alăturată prezintă alte motive, mai ales vegetale-palmete sau ramuri de brad³⁴.

Alt simbol religios, de data aceasta solar, este vulturul ce apare frecvent fie în scene mixte (antropo-zoomorfe), fie în cele exclusiv animaliere. Pasărea cucerește spațiul aerian, acesta probabil fiind motivul pentru care meșterul tracoget o “domesticește”, așezând-o pe brațul personajului masculin de pe coiful de la Băiceni³⁵.

Motivul pasăre – iepure - pește este, așa cum am amintit, în opinia lui Ion Horațiu Crișan, întruchiparea zoomorfă a Marelui Zeu. Însă ce poate fi mai reprezentativ pentru suveranitate însăși decât pasărea, vulturul și acvila ca “regi” ai animalelor și stăpâni ai aerului?

Animalul cu opt picioare, motiv întâlnit pe pocalul de la Porțile de Fier sau pe piesa de la Rogozen, a dus la interpretări diferite. Una dintre ipoteze ar fi aceea a doi cerbi care au doar trunchiul comun, picioarele și coarnele dublându-se. Susținătorii acestei idei invocă lipsa de spațiu de pe obiect. Altă părere vizează sfera magicului, numărul multiplicat de picioare sugerând o forță mai mare, o putere îndoită. În plus, figurile fiind realizate cu ajutorul unei matrițe, ar fi fost practic imposibil ca duplicate să fie doar membrele.

Taurul joacă un rol important în simbolistica decorului. Având marca solară între coarne, taurul exprimă vitalitate, forță. Motivul este întâlnit pe coiful de la Băiceni sau pe aplicile de la Craiova. Proprii acestor aplici sunt și capete de păsări răpitoare, urși, lei sau animale metaforice, având rolul de a spori calitățile cailor cu virtuțile proprii lor: putința de a zbura, de a renaște (hibernarea urșilor), tărie³⁶ etc.

Un rol important îl joacă animalele fantastice. Din galeria acestora, pe lângă mai sus amintiții șerpi cu capete de pasăre fac parte și grifoni, păsări unicorn, patrupede înaripate, motive preluate din arta orientală prin filieră grecească, însă “cumințite” de meșterii locali. Aceste animale sunt, în arta autohtonă, creaturi blânde, ușor “incomodate” de aura fantastică ce li s-a dat³⁷. Astfel de imagini sunt întâlnite, de pildă, pe apărătoarea de ceafă a coifului

³³ Liviu Mărghitan, *op.cit.*, p. 41.

³⁴ Ibidem, p.21.

³⁵ Valeriu Sârbu, Gelu Florea, *op.cit.*, p. 80.

³⁶ Ibidem, p. 82.

³⁷ Ștefan Burda, *op.cit.*, p. 28.

desoperit la Poiana –Coțofenești, pe pocalul de la Porțile de Fier (un țap înaripat) sau pe fundul uneia din cupele de la Agighiol (aici este reprezentat un animal fantastic cu aripi și înfățișare de lup)³⁸.

Interesante, în acest sens, sunt câteva din aplicele de la Craiova care redau stilizat un animal atacat de grifoni, altele au formă de leu sau de cap de cerb, taur ori grifon.

Motivul animalelor fantastice nu se pierde nici în arta geto-dacică a sec. I. î.Hr. – I. d.Hr., pe o falera de la Surcea (jud.Covasna) fiind redată imaginea unui grifon³⁹.

S-a discutat mult pe tema spațiului ocupat de decor pe suprafața unui obiect, ajungându-se la concluzia că arta traco-getică este caracterizată printr-o *horror vacui* (teama de spațiu gol)⁴⁰. Această ipoteză pare a fi demonstrată de bogăția motivisticii decorului.

Pe lângă imaginile antropo și zoomorfe apare o motivistică vegetală și geometrică. Ramura de brad și palmeta, ghirlande de flori tubulare, puncte, cercuri, ove, linii paralele, toate contribuie la îmbogățirea decorului și la accentuarea imaginilor.

Descoperirile arheologice și analiza lor demonstrează existența unei arte traco-getice și a uneia geto-dacice ce se prelungește chiar și după cucerirea romană.

Reprezentând divinități și personaje umane, figuri animaliere sau simple reprezentări geometrice, arta geto-dacilor este una originală. Stângaci realizat uneori, nepăstrând tot timpul proporțiile sau poziția fiziologică a unor membre, decorul este totuși impresionant prin dinamism. Toate ființele sunt în mișcare, de la calul ce-și ridică piciorul sugerând mersul la trap până la călărețul ce este pe punctul de a arunca lancea sau șarpele ce se aruncă cu gura larg deschisă asupra calului, totul sugerează mișcare, forță, vitalitate. Chiar dacă mâna nesigură a meșterului nu a respectat întocmai desenul propus, cum lesne se poate observa pe sabia-akinakes de la Medgidia, efortul său este cu atât mai lăudabil cu cât imitând, dă naștere la o spectaculoasă artă proprie.

În epoca regatului piesele de prestigiu și paradă din tezaure și morminte cu tumul dispar, locul lor fiind luat de obiecte “mărunte” (brățări, coliere, fibule, inele, vase) motivele, în parte, rămân aceleași: antropomorfe (**masculine** - cavalerul trac și **feminine** - personaj cu fața rotundă, obraji bucălați, buze groase) și **zoomorfe** (mai ales capete de șarpe și de câine).

Prin urmare, arta traco-getică și mai târziu, geto-dacică rămâne, așa cum sintetizează Valeriu Sârbu și Gelu Florea, o “voce” aparte în peisajul Antichității⁴¹. Prin echilibrul reprezentărilor, ponderarea iraționalului, prin menținerea trăsăturilor reale ale figurilor arta tracilor dunăreni impresionează prin specificitate, originalitate.

³⁸ Ion Horațiu Crișan, *op.cit.*, p. 217.

³⁹ Liviu Mărghitan, *op.cit.*, p. 54.

⁴⁰ Valeriu Sârbu, Gelu Florea, *op.cit.*, p.110.

⁴¹ Ibidem, p. 111.

Bibliografie

1. Alexandrescu, Petre, *Însemnări arheologice. Pentru datarea tezaurului de la Băiceni*, în **SCIVA**, 39, 1988, 2, p. 113-117.
2. Berciu, Dumitru, *Arta traco-getică*, București, 1969.
3. Burda, Ștefan, *Tezaure de aur din România*, București, 1979.
4. Crișan, Ion Horațiu, *Spiritualitatea geto-dacilor*, București, 1986.
5. Florescu, Radu, *Arta dacilor*, București, 1968.
6. Mărghitan, Liviu, *Tezaure de argint dacice*, București, 1976.
7. Opperman, Manfred, *Tracii. Între arcul carpatic și Marea Egee*, București, 1988.
8. Sârbu, Valeriu; Florea, Gelu, *Imaginar și imagine în Dacia preromană*, Brăila, 1997.